

Η νομική κατάθεση (κατά νόμο κατάθεση) στο σύγχρονο περιβάλλον δημοσίευσης

Βασιλικής Στρακαντούνα

Εισαγωγή

Η κατάθεση των δημοσιεύσεων αφορά ένα εν λειτουργία σύστημα, σύμφωνα με το οποίο οι δημιουργοί (τυπογράφοι, εκδότες, συγγραφείς,) καταθέτουν ένα ή περισσότερα αντίγραφα των έργων τους σε συγκεκριμένους χώρους (αποθετήρια) κατάθεσης, με στόχο τη διατήρηση της γραπτής και προφορικής πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε έθνους. Η συγκρότηση ενός περιεκτικού αρχείου της εκδοτικής παραγωγής κάθε χώρας υποστηρίζεται από διαφορετικές πρακτικές που επιβάλλονται από το νόμο ή βασίζονται σε εθελοντικές συμφωνίες και κώδικες καλής πρακτικής. Μέσω του θεσμού της νομικής κατάθεσης συλλέγεται ως επί το πλείστον έντυπο υλικό ενώ τα τελευταία χρόνια και μία μεγάλη ποικιλία ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων (off-line και on-line)¹.

Στην κοινωνία της γνώσης οι ρυθμοί παραγωγής και δημοσίευσης ηλεκτρονικών εγγράφων αυξάνονται με ταχύτατους ρυθμούς και νέοι τύποι και μορφές υλικού προστίθενται στον πολιτιστικό πλούτο των εθνών. Καθώς ο θεσμός της νομικής κατάθεσης στο σύγχρονο περιβάλλον βρίσκεται υπό απειλή² αναδεικνύεται η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας και των παραδοσιακών πρακτικών κατάθεσης, σύμφωνα με τις αλλαγές που επέφεραν οι νέες τεχνολογίες στο χώρο της δημοσίευσης και της πληροφόρησης εν γένει.

1. Ο θεσμός της νομικής κατάθεσης

Με την υποστήριξη του θεσμού της νομικής κατάθεσης, διαφορετικοί οργανισμοί πληροφόρησης σε όλο τον κόσμο συλλέγουν, καταγράφουν, οργανώνουν και παρέχουν πρόσβαση στην πολιτιστική και διανοητική κληρονομιά των εθνών. Η νομική κατάθεση στηρίζει και διευκολύνει τη διατήρηση και τη διαθεσιμότητα όσο το δυνατόν περιεκτικότερων αρχείων εθνικών συλλογών και παρέχει την εγγύηση για ελεύθερη πρόσβαση στο κατατιθέμενο υλικό. Σύμφωνα με τον Lariviere (2000) η συλλογή νομικής κατάθεσης αποτελεί αναμφίβολα ένα από τα σημαντικότερα συστατικά της πολιτιστικής πολιτικής κάθε χώρας και θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το θεμέλιο της εθνικής πολιτικής ελευθερίας της έκφρασης και πρόσβασης στην πληροφορία.

---

¹ Για την αποσαφήνιση των όρων βλέπε: Lariviere, J (2000), "Guidelines for legal deposit legislation", Διαθέσιμο στο <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm> και NEDLIB/ Standards for electronic publishing (2000) p-7, Διαθέσιμο στο: <http://www.kb.nl/coop/nedlib/results/e-publishingstandards.pdf> Επίσης σύμφωνα με CDNL/The legal deposit of electronic publication (στο οποίο γίνεται αναφορά στη συνέχεια, υπό 3.4) στις ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις περιλαμβάνονται ηλεκτρονικές εκδόσεις βιβλίων-περιοδικών – φυλλαδίων αντίστοιχες των έντυπων εκδόσεων, διαλογικές βάσεις δεδομένων με εικόνες ή κείμενο, διαλογικά πολυμέσα, λογισμικό και έμπειρα συστήματα, νέες μορφές δημοσιεύσεων (πίνακες, κατάλογοι συζήτησης), ηλεκτρονικές προδημοσιεύσεις (pre-prints), δημοσιεύσεις στο web κ.λπ.

² Muir, Adrienne (2001) "Legal deposit of digital publications". International Conference on Digital Libraries Proceedings of the first ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries.- Roanoke, Virginia, United States. Διαθέσιμο στο: <http://portal.acm.org/citation.cfm?doid=379437.379475>

Η ιδέα της νομικής κατάθεσης ξεκινώντας από τη Γαλλία το 1537 σιγά - σιγά επεκτάθηκε και σε άλλες χώρες καθώς αυτοκρατορικά ή βασιλικά διατάγματα επέβαλλαν την κατάθεση αντιγράφων όλων των δημοσιευμάτων (κυρίως βιβλίων) με σκοπό την ανάπτυξη και διατήρηση «βασιλικών» ή «εθνικών» συλλογών. Στη διάρκεια των χρόνων ο θεσμός λειτούργησε επίσης ως νομική προϋπόθεση για τη λήψη εμπορικών προνομίων καθώς και ως μέσο ελέγχου ή λογοκρισίας από πολιτικές και θρησκευτικές ηγεσίες. Μία πολύ σημαντική αλλαγή, ως προς το χαρακτήρα το θεσμού, επήλθε όταν η διαδικασία κατάθεσης αποτέλεσε για πολλές χώρες τυπική διαδικασία για την κατοχύρωση νομικής προστασίας πνευματικών δικαιωμάτων.

Οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και κυρίως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, επέφεραν αλλαγές σε όλους σχεδόν τους τομείς της εμπορικής δραστηριότητας. Η παραδοσιακή εκδοτική βιομηχανία ενεργοποιήθηκε και υιοθέτησε σταδιακά σύγχρονα εργαλεία και πρότυπα παραγωγής και δημοσίευσης. Με την αξιοποίηση των τεχνολογιών internet, Web, electronic editing, print-on demand, on-line subscription services, e-books³κ.λπ. δημιουργούνται νέες μορφές και τύποι δημοσιεύσεων με αποτέλεσμα κατά την τελευταία δεκαετία οι ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις, στο ακαδημαϊκό κυρίως περιβάλλον, να τείνουν να ξεπεράσουν τις έντυπες. Επίσης λόγω των δυνατοτήτων που δίνει η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών όλο και περισσότεροι άνθρωποι εμπλέκονται στο σύστημα δημοσίευσης και δημιουργείται ασάφεια ως προς το ρόλο του κάθε εμπλεκόμενου στο σύστημα δημοσίευσης. Η σαφήνεια και η γραμμικότητα του συμβατικού περιβάλλοντος δημοσίευσης διαταράσσονται καθώς οι ρόλοι διευρύνονται, συγχέονται ή και εναλλάσσονται δυναμικά. Με ταχύτατους ρυθμούς από τον έντυπο (συμβατικό) κόσμο του Gutenberg διανύουμε το σημερινό υβριδικό περιβάλλον δημοσίευσης στο πλαίσιο του οποίου λειτουργεί και διευρύνεται το αμιγώς ψηφιακό περιβάλλον⁴.

Οι αλλαγές στο ευρύτερο περιβάλλον πληροφόρησης δεν ήταν δυνατό να μην επηρεάσουν τα συστήματα νομικής κατάθεσης, προσθέτοντας νέους στόχους (σύνταξη εθνικών βιβλιογραφιών, διαθεσιμότητα των συλλογών για ερευνητικούς σκοπούς), συλλέγοντας νέους τύπους εγγράφων (on-line και off-line δημοσιεύσεις), και μετατοπίζοντας την ευθύνη συλλογής και διατήρησης και σε άλλα παρεμφερή ιδρύματα. Επιπροσθέτως με την αναγνώριση της αρχής προστασίας χωρίς διατυπώσεις (άρθρο 5 παρ.2 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, 1971) ο θεσμός της νομικής κατάθεσης, στις περισσότερες χώρες, αποκτά καθαρά διοικητικό χαρακτήρα⁵.

2. Προβληματική ως προς τη συγκρότηση, πρόσβαση και διατήρηση συλλογών

Το υλικό που συλλέγεται από τα αποθετήρια κατάθεσης αποτελείται κυρίως από βιβλία, έντυπες ή ηλεκτρονικής μορφής που συνοδεύονται και από τα μεταδεδομένα τους, σειρές, τεύχη περιοδικών εκδόσεων, ανάτυπα, αφίσες, broadsides, εικονογραφικό υλικό, κυβερνητικές δημοσιεύσεις, χάρτες, μικροφόρμες, οπτικοακουστικό υλικό, μουσικό υλικό, on-line και off-line ηλεκτρονικές

³ Siriginidi Subba Rao., (2003). "Electronic books: a review and evaluation" Library Hi Tech, 21(1), Διαθέσιμο στο <http://www.emeraldinsight.com/>

⁴ Μπόκος Γ. (2002). Τεχνολογία & Πληροφόρηση: από τη διαχείριση του βιβλίου στη διαχείριση της γνώσης., Αθήνα: Παπασωτηρίου, σ. 191- 202

⁵ «Η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας χωρίς την τήρηση καμιάς διατύπωσης βρίσκει έρεισμα στην αρχή ότι ο δημιουργός αποκτά το δικαίωμα αυτοδικαίως και πρωτογενώς με τη δημιουργία του έργου» Καλλινίκου Δ. (2005), Πνευματική ιδιοκτησία & συγγενικά δικαιώματα , Αθήνα: Δίκαιο & Οικονομία, σ. 56

δημοσιεύσεις και δυναμικές on-line ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις. Πρόκειται για υλικό το οποίο εκδίδεται και τίθεται στη διάθεση του κοινού, εκτός αν για κάποιους λόγους θεωρείται απαγορευμένο ή εξαιρείται από την εθνική νομοθεσία και τις πρακτικές του εκάστοτε αποθετηρίου.

Κατά τη διαδικασία συγκρότησης συλλογών νομικής κατάθεσης ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων προκύπτουν ζητήματα που σχετίζονται με τον εντοπισμό, την ευρύτητα κάλυψης, την επιλογή, την απόκτηση, την επεξεργασία, την αποθήκευση. Ζητήματα που αφορούν την αποσαφήνιση των ορισμών καθώς και τον προσδιορισμό των δημοσιεύσεων⁶. Οικονομικά και νομικά ζητήματα που αφορούν τον εξοπλισμό (hardware και software), τα πνευματικά δικαιώματα, την εξασφάλιση δημόσιας πρόσβασης, την αναπαραγωγή για λόγους διατήρησης, την προστασία των προσωπικών δεδομένων, που πολλές φορές μπορεί να είναι και ευαίσθητα. Επίσης πολιτικά ζητήματα που προκύπτουν λόγω των αντικρουόμενων συμφερόντων των διαφορετικών συμμετεχόντων-συντελεστών του συστήματος νομικής κατάθεσης.

Ειδικότερα, λόγω της μεγάλης ποσότητας και ποικιλίας των δημοσιευμάτων είναι σχεδόν αδύνατο ένα αποθετήριο να εντοπίσει και να συλλέξει όλες τις δημοσιεύσεις. Οι χώροι κατάθεσης θα πρέπει να αποδεχτούν ότι δεν θα είναι ποτέ σε θέση να συλλέξουν όλες τις ψηφιακές δημοσιεύσεις, λόγω του πλήθους των δημοσιεύσεων, και των πολλών εμπλεκόμενων στη διαδικασία έκδοσης. Απαιτούνται ποιοτικές κρίσεις και συλλογή υλικού που κρίνεται ότι θα έχει ιδιαίτερη ερευνητική αξία για το μέλλον. Ενώ στο συμβατικό περιβάλλον δημοσίευσης ο ρόλος του αρμόδιου για την κατάθεση ήταν διακριτός, στο ψηφιακό περιβάλλον δημιουργείται ασάφεια ως προς τους ρόλους, και ανακύπτει θέμα ως προς την υπεύθυνη για την κατάθεση οντότητα. Επιπροσθέτως τα αποθετήρια αδυνατούν να φιλοξενήσουν να επεξεργαστούν και να διαχειριστούν για σκοπούς νομικής κατάθεσης (διατήρηση και μακροχρόνια πρόσβαση) ολόκληρη την εκδοτική παραγωγή ενός έθνους. Για ορισμένους τύπους δημοσιεύσεων όπως για παράδειγμα οι αποκαλούμενες «δυναμικές» δημοσιεύσεις (βάσεις δεδομένων κ.λπ), και τα υπερ-συνδεδεμένα (hyperlinked) τεκμήρια αναπτύσσεται ιδιαίτερη προβληματική. Προκύπτουν ερωτήματα του τύπου: σε πια έκταση θα γίνει η συλλογή, ποιος θα έχει την ευθύνη της συνεχούς ενημέρωσης και διατήρησης; πως θα εξασφαλιστεί η αυθεντικότητα των συλλεχθέντων τεκμηρίων και θα εφαρμοστούν διαδικασίες ελέγχου καταλληλότητας και εγκυρότητας του υλικού (σωστή έκδοση, πληρότητα, καλή κατάσταση, απαραίτητα συνοδευτικά εγχειρίδια ή λογισμικό);

Μεταξύ των βασικότερων στόχων της νομικής κατάθεσης είναι και η διατήρηση του υλικού με σκοπό να εξασφαλιστεί η διαθεσιμότητα του στις μελλοντικές γενιές⁷. Εμπόδια που προκύπτουν από τις τεχνολογικές αλλαγές

⁶ Είναι κοινά αποδεκτή η έλλειψη συμφωνηθέντων ορισμών για τις διάφορες έννοιες στο ψηφιακό περιβάλλον. Όροι που είναι πλήρως κατανοητοί στο συμβατικό περιβάλλον δημοσίευσης είναι άσχετοι ή αποκτούν διαφορετική σημασία στο ψηφιακό. Ενώ έχουν δημιουργηθεί γλωσσάρια, δυστυχώς είναι περιορισμένης χρήσης γιατί αναπτύχθηκαν με σκοπό να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο και από τα μέλη συγκεκριμένων προγραμμάτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το Working Definitions of Commonly Used Terms (για τους σκοπούς του προγράμματος Cedars). Διαθέσιμο στο <http://www.leeds.ac.uk/cedars/documents/PSW01.htm> καθώς και το NEDLIB glossary Διαθέσιμο στο <http://www.kb.nl/coop/nedlib/glossary.pdf>. Όσον αφορά το ζήτημα του μοναδικού προσδιορισμού των ψηφιακών τεκμηρίων καθώς και των διαφορετικών εκφάνσεών τους τίθεται θέμα ως προς το ρόλο και την αποδοχή της νέας γενιάς προσδιοριστών όπως Digital Object Identifier (DOI) και Uniform Resource Names (URN).

⁷ Για το δικαίωμα στη διατήρηση βλέπε: Ayre C. and Muir Adr.(2004), “The right to preserve: the rights issues of digital Preservation.”, D-Lib Magazine (10) n.3. Διαθέσιμο στο <http://www.dlib.org/> καθώς και Muir (2001), “Legal deposit and Preservation of digital publications: a review of research and development activity “, Journal of documentation, vol. 57, no. 5.

συμπεριλαμβανομένων και των αλλαγών στα σχήματα κωδικοποίησης, στο λογισμικό, στα λειτουργικά συστήματα και το υλικό, τα οποία μπορεί να αλλοιώσουν το περιεχόμενο, να κάνουν το ψηφιακό υλικό απροσπέλαστο και δυσανάγνωστο απαιτείται να υπερνικηθούν. Άλλωστε ο τομέας της διατήρησης των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων, αποτελεί μία υπό εξέλιξη περιοχή ενώ η συζήτηση μεταξύ των επιστημόνων παραμένει ανοιχτή, καθώς δεν έχει γίνει αποδεκτός ακόμα ο καταλληλότερος τρόπος διατήρησης. Εκτός αυτού γεννούνται θέματα σχετικά με τον φορέα που θα έχει την ευθύνη της διατήρησης καθώς και ως προς τη δυνατότητα εμπλοκής και άλλων προσώπων ή φορέων που συμμετέχουν σε διάφορα στάδια του κύκλου ζωής του εκάστοτε δημοσιεύματος. Προκύπτουν επίσης ζητήματα ως προς τη νομιμότητα των διαδικασιών διατήρησης, αναθεώρησης, απόσυρσης ή καταστροφής του υλικού.

Ενώ παραδοσιακά οι βιβλιοθήκες κατάθεσης παρέχουν πρόσβαση στις συλλογές χωρίς καμία οικονομική απαίτηση από τους κατόχους των πνευματικών δικαιωμάτων, φαίνεται ότι αυτή η κατάσταση δεν θα είναι αποδεκτή στο ψηφιακό περιβάλλον. Οι βιβλιοθήκες κατάθεσης θα μπορούσαν να υιοθετούν επαρκείς τεχνολογικές λύσεις που θα βοηθήσουν τη διαθεσιμότητα του υλικού, για επιτόπια χρήση. Όπως υποστηρίζει ο Lariviere ο περιορισμός της πρόσβασης μόνο στις εγκαταστάσεις του εκάστοτε αποθετηρίου θα μειώσει τη δυνατότητα πρόσβασης έναντι αυτής του έντυπου υλικού και, στο τέλος, θα νικήσει τα οφέλη της εξ' αποστάσεως πρόσβασης. Επομένως ποιες θα είναι οι ενδεδειγμένες πρακτικές και διαδικασίες ώστε να ισοσταθμίζονται δικαιώματα όπως αυτά της ελευθερίας στην πληροφόρηση και της προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων; Η απάντηση σε πολλά από τα ερωτήματα που προκύπτουν θα δοθεί από τη μελέτη της διεθνούς πρακτικής και εμπειρίας.

3. Δράσεις στήριξης της κατάθεσης ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων

Από τη διεθνή βιβλιογραφία διαπιστώνεται μεγάλη κινητικότητα και ευαισθησία για τη στήριξη και επέκταση του θεσμού της νομικής κατάθεσης. Αυτό επιβεβαιώνεται από προσπάθειες και δράσεις που σχετίζονται κυρίως με θέματα διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και οι οποίες αφορούν:

- Τη δημιουργία πιλοτικών αποθετηρίων κατάθεσης ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων με τη συνεργασία εκδοτών
- Την ανάπτυξη μοντέλων και προτύπων που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη διατήρηση των ψηφιακών αντικειμένων και στην ανάπτυξη ενός αποδεκτού πλαισίου, όπως το μοντέλο αναφοράς OAI S
- Την υλοποίηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικών πιλοτικών προγραμμάτων όπως NEDLIB, BIBLINK, το CEDARS κ.λπ.
- Τη σύνταξη οδηγιών και συστάσεων επί ειδικών (νομικών κυρίως) ζητημάτων που αφορούν τη νομική κατάθεση. Ενδεικτικά αναφέρονται δύο πολύ σημαντικά κείμενα τα οποία φιλοξενούνται στους ιστοτόπους της IFLA “Guidelines for legal deposit legislation”/ J. Lariviere, Paris 2000⁸ και της Unesco “The legal deposit of electronic publication” prepared by a Working Group of the Conference of Directors of National Libraries (CDNL)⁹.

Διαθέσιμο στο: <http://www.emeraldinsight.com/>

⁸Lariviere, J. (2000), Guidelines for legal deposit legislation. Διαθέσιμο στο:

<http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm>

⁹ The legal deposit of electronic publication/ CDNL

3.1. Open Archival Information System reference model (OAIS)

Το OAIS, δημιουργήθηκε από την Consultative Committee on Space Data Systems (CCSDS) το 1995, κατόπιν αιτήματος του International Organization for Standardization (ISO) και καθιερώθηκε ως επίσημο πρότυπο το 2002 (OAIS-ISO 14721:2002). Το μοντέλο αναφοράς OAIS αποτελεί ένα γενικό πλαίσιο πολιτικής, δημιουργεί τις έννοιες και την ορολογία που σχετίζονται με την ψηφιακή αρχειοθέτηση, προσδιορίζει τα συστατικά «κλειδιά», και προτείνει ένα πληροφοριακό μοντέλο για τα ψηφιακά αντικείμενα και τα μεταδεδομένα τους. Περιλαμβάνει όλες τις λειτουργίες που αποσκοπούν στη μακροπρόθεσμη αποθήκευση και πρόσβαση στις ψηφιακές πληροφορίες (απόκτηση, επεξεργασία, αρχειακή αποθήκευση, πρόσβαση, διαχείριση στοιχείων και διοίκηση του αρχείου) και παρέχει ένα κοινό μοντέλο αναφοράς διατήρησης ψηφιακών τεκμηρίων σε διαφορετικές κοινότητες (βιβλιοθήκες, αρχεία, μουσεία, ερευνητικά ινστιτούτα). Η ανάπτυξή του έχει επηρεάσει πολλά έργα που αποσκοπούν στην ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών. Προγράμματα όπως το CEDARS¹⁰ και NEDLIB, βιβλιοθήκες όπως η Βρετανική βιβλιοθήκη¹¹ η Koninklijke Bibliotheek¹², το χρησιμοποίησαν ως βάση για τη διαχείριση και διατήρηση των ψηφιακών συλλογών τους.

3.2. Networked European Deposit Library (NEDLIB)

Η νομική κατάθεση των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων υποστηρίχτηκε και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία μεταξύ των άλλων το 1998 χρηματοδότησε το πιλοτικό πρόγραμμα NEDLIB¹³. Το πρόγραμμα στόχευε στην ανάπτυξη ενός πλαισίου αρχιτεκτονικής και βασικών εργαλείων για την υποστήριξη της κατάθεσης των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν η δημιουργία ενός συνόλου εργαλείων για τα συστήματα ψηφιακής κατάθεσης. Στο πλαίσιο του προγράμματος και ως συμπλήρωμα του Process model for a Deposit System for Electronic Publications, τον Αύγουστο του 2000 εκδόθηκε αναφορά (report) για τα πρότυπα ηλεκτρονικής δημοσίευσης (Standards for Electronic publishing: an overview by Mark Bide & Associates)¹⁴. Προκειμένου να καταγραφεί η έκταση στην οποία οι εκδότες χρησιμοποιούν κοινά πρότυπα ηλεκτρονικής δημοσίευσης διεξήχθη έρευνα σύμφωνα με την οποία η απόφαση της υιοθέτησης ή όχι ενός προτύπου από τους εκδότες εξαρτάται πρωτίστως από τα επερχόμενα εμπορικά οφέλη. Γενικότερα οι εκδότες δεν παράγουν δημοσιεύσεις με σκοπό τη μακροχρόνια διατήρησή τους. Θεωρείται ότι η υιοθέτηση των προτύπων ηλεκτρονικής δημοσίευσης θα καθοδηγηθεί από άλλους (σχετικούς με το εμπόριο) παράγοντες και οποιοδήποτε όφελος επέλθει στη μακροχρόνια διατήρηση των

Διαθέσιμο στο <http://www.unesco.org/webworld/memory/legaldep.htm>

¹⁰ Sea Sergeant D. (2002) "Interpretation of the OAIS Model", ERPANET Copenhagen Seminar, 28th-

29th November, Διαθέσιμο στο <http://www.erpanet.org/events/2002/copenhagen/presentations/dmsrpanet.ppt>

¹¹ Woodyard D. (2002), "The OAIS Experience at the British Library", *ERPANET OAIS Training Seminar, 28-29 November* Διαθέσιμο στο

<http://www.erpanet.org/events/2002/copenhagen/presentations/BL%20exp%20of%20OAIS%20Nov%202002%20v2.ppt>

¹² Van Winjgaarden H. (2004), "OAIS and the e-Depot" Διαθέσιμο στο:

http://www.ndl.go.jp/en/publication/ndl_newsletter/136/OAIS-and-the-e-Depot.pdf

¹³ Networked European Deposit Library Διαθέσιμο στο <http://www.kb.nl/coop/nedlib/>

¹⁴ Standards for Electronic publishing. Διαθέσιμο στο: <http://www.kb.nl/coop/nedlib/results/e-publishingstandards.pdf>

δημοσιεύσεων, θα είναι αποσπασματικό και εντελώς τυχαίο. Άλλωστε, η υιοθέτηση του International Standard Bibliographic Number (ISBN) και αργότερα του Digital Object Identifier (DOI)¹⁵ επιβλήθηκαν από τις εμπορικές απαιτήσεις των καναλιών διανομής. Αντιστοίχως και η γρήγορη υιοθέτηση του PDF, ως μίας ενιαίας ηλεκτρονικής εκδοτικής πλατφόρμας, έγινε λόγω της απλότητας και του πολύ χαμηλού κόστους του. Επίσης το 2002, οι ευρωπαϊκοί εκδότες ψηφιακών δημοσιεύσεων κλήθηκαν να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο τα αποτελέσματα του οποίου ανακοινώθηκαν το 2003¹⁶ σχετικά με τις τρέχουσες πρακτικές έκδοσης, κατάθεσης και πρόσβασης και τις οικονομικές απαιτήσεις των εκδοτών, τη δυνατότητα επαναχρησιμοποίησης των μεταδεδομένων από τις βιβλιοθήκες κατάθεσης και τις πρακτικές κοστολόγησής.¹⁷

3.3. Εθελοντικές συνεργασίες και κώδικες καλής πρακτικής

Σε χώρες όπου η νομική κατάθεση των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων δεν είχε ή δεν έχει ακόμα θεσμοθετηθεί δοκιμάστηκαν και συνεχίζουν να υφίστανται συνεργατικά σχήματα μεταξύ των βιβλιοθηκών κατάθεσης και των εκδοτών. Στη βάση αυτή χτίστηκαν πολλά ηλεκτρονικά αποθετήρια μεταξύ της Ολλανδίας, της Αυστραλίας της Φινλανδίας της Σουηδίας.

Επιπροσθέτως σε ευρωπαϊκό επίπεδο και στο πλαίσιο της κοινής επιτροπής CENL/FEP (Conference of European National Librarians (CENL) και Federation of European Publishers (FEP) ξεκίνησε και εδραιώθηκε μία προσπάθεια συνεργασίας των εθνικών βιβλιοθηκών της Ευρώπης και των ευρωπαϊκών εκδοτών με σκοπό την ανεύρεση ενός αποδεκτού μοντέλου εθελοντικής συνεργασίας για τη διευκόλυνση των διαδικασιών κατάθεσης. Αποκύημα της συνεργασίας αυτής είναι και η διεθνής δήλωση για την κατάθεση των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων (International declaration on the deposit of electronic publications)¹⁸ στην οποία μεταξύ των άλλων επισημαίνονται τα επερχόμενα οφέλη για όλες τις πλευρές. Από τη μία πλευρά εθνικές βιβλιοθήκες θα είναι σε θέση να διατηρήσουν πλήρεις συλλογές της δημοσιευμένης παραγωγής της χώρα τους, γεγονός που ωφελεί τους τρέχοντες και τους μελλοντικούς χρήστες και συνεπώς την κοινωνία τους συνολικά ενώ από την άλλη οι εκδότες θα κερδίσουν τη δυνατότητα διατήρησης ενός αρχείου με την εκδοτική παραγωγή τους, καθώς και τη γνωστοποίηση της ύπαρξης των δημοσιεύσεων τους από την καταχώρησή τους στις εθνικές βιβλιογραφίες.

Σημειωτέον ότι το Σεπτέμβριο του 2005 στο ετήσιο συνέδριο του CENL η κοινή επιτροπή CENL/FEP ανακοίνωσε την αναθεώρηση του κώδικα πρακτικής του 2000 για την εθελοντική κατάθεση των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων “Statement on the

¹⁵ Το DOI στόχευσε στη διευκόλυνση της δημιουργίας μιας αγοράς ηλεκτρονικού εμπορίου με ψηφιακό περιεχόμενο και τη ενεργοποίηση της προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων και της αντι-πειρατείας σε ψηφιακό περιβάλλον. Μέσω ενός μηχανισμού προσδιορισμού του περιεχομένου δίνει τη δυνατότητα σύνδεσης των χρηστών του περιεχομένου με τους κατόχους ή τους πράκτορες των πνευματικών δικαιωμάτων. Guidelines for the Insurance and Use of DOI. Διαθέσιμο στο: <http://dx.doi.org/>

¹⁶ L. Oskamp, Report on current practices among publishers regarding the deposit of digital publication/ by, (KB), 2003. The European Library IST-2000-25347 Διαθέσιμο στη διεύθυνση: (http://www.europeanlibrary.org/pdf/tel_d1.2v1.0.PDF).

¹⁷ Για την έρευνα αυτή υπάρχει εκτεταμένη αναφορά στο: Στρακαντούνα Β (2005), “Νομική κατάθεση ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων”, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, (Ε) τευχ. 1. σ. 89-96

¹⁸ Conference of European National Librarians/Federation of European Publishers (CENL/FEP) Διαθέσιμο στο <http://deposit.ddb.de/netzpub/epubstat.htm>. Η διεθνής δήλωση για την κατάθεση των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων είχε στόχο να αποτελέσει ένα πρότυπο που θα ενθαρρύνει και θα διευκολύνει την κατάρτιση των τοπικά-συμφωνηθέντων κωδίκων.

3.4. The legal deposit of electronic publication /Conference of Directors of National Libraries (CDNL)

Με το εν λόγω έγγραφο η ομάδα εργασίας της CDNL παρέχει οδηγίες και συστάσεις για την επέκταση της ήδη υπάρχουσας νομοθεσίας και στις ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις καθώς και για τον τρόπο αρχειοθέτησης, αποθήκευσης, διαχείρισης και διατήρησης τους. Θεωρεί ότι το έργο της συλλογής για σκοπούς νομικής κατάθεσης ενώ συνήθως κατανέμεται σε μία ομάδα βιβλιοθηκών, εντούτοις την κύρια ευθύνη θα πρέπει να έχει η εκάστοτε εθνική βιβλιοθήκη. Η εθνική βιβλιοθήκη ως υπεύθυνο όργανο για τη σύνταξη της εθνικής βιβλιογραφίας καθώς και για τη διατήρηση του έντυπου υλικού, θα πρέπει επίσης να συντάσσει την πρόταση νέας νομοθεσίας ή τροποποίηση της ήδη υπάρχουσας. Συστήνει ότι οι διατάξεις της νομοθεσίας κατάθεσης πρέπει να είναι διατυπωμένες κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι βιβλιοθήκες να έχουν την άδεια για λόγους διατήρησης να αντιγράφουν, να μετατρέπουν τη μορφή, να αναζωογονούν ή να «μεταναστεύουν» σε άλλα σχήματα τις κατατεθειμένες δημοσιεύσεις. Θέτει ζητήματα σχετικά με τις διαδικασίες ανάπτυξης συλλογής, τον βιβλιογραφικό έλεγχο και τη δημιουργία εγγραφών, την καταχώρηση και τον έλεγχο, την αποθήκευση, την πρόσβαση και ανάκτηση καθώς και τη διατήρηση των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων. Θεωρεί αναγκαία την ύπαρξη κατάλληλου εξοπλισμού καθώς και εξειδικευμένου προσωπικού το οποίο θα είναι σε θέση να διασφαλίζει τη διαθεσιμότητα του υλικού καθώς και να λαμβάνει από τους εκδότες τις απαραίτητες τεχνικές πληροφορίες. Επισημαίνει ότι η ανάπτυξη των συλλογών απαιτεί πολιτικές που θα εξασφαλίζουν τη δυνατότητα να συλλέγονται τα κατάλληλα τεκμήρια όχι μόνο από άποψη ποιότητας αλλά και μορφότυπου. Θεωρεί ότι τα ιδρύματα που λαμβάνουν ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις οφείλουν να εξετάσουν τον τρόπο καταλογράφησής τους και την ένταξή τους στην εθνική βιβλιογραφία. Τέλος, σημαντικό - από άποψη χρηστικότητας - μέρος αυτού του εγγράφου, αποτελούν οι εξειδικευμένες συστάσεις για όλες τις διαδικασίες κατάθεσης.

3.5. Guidelines for legal deposit legislation/ Lariviere J.²⁰

Οι οδηγίες για τη νομοθεσία νομικής κατάθεσης που περιέχονται στη μελέτη του Lareviere θα μπορούσαμε να πούμε ότι συμπληρώνουν και εξειδικεύουν το έγγραφο της ομάδας CDNL, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στο περιεχόμενο των διατάξεων της νομοθεσίας νομικής κατάθεσης.

Η νομοθετική κατοχύρωση της κατάθεσης των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων και η επανεξέταση του ήδη υπάρχοντος νομοθετικού πλαισίου θεωρείται κεφαλαιώδους σημασίας και μέσω αυτής συστήνεται: α)να υποστηριχτεί η αξίωση ότι οι ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις αποτελούν σημαντικό συστατικό και αποδεικτικό στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός έθνους, β)να ενισχυθεί ο ρόλος των

¹⁹ Διαθέσιμο στο: http://www.sne.fr/1_sne/pdf_doc/FINALCENLFEPDraftStatement050822.doc

²⁰ Ο Jules Larivière, (Director Law Library University of Ottawa, Canada) ανέλαβε το έργο της αναθεώρησης, του εμπλουτισμού και της ενημέρωσης της έκδοσης του 1981 των Guidelines for legal Deposit Legislation/ Dr. Jean LUNN που είχε εκδοθεί από την Unesco. Στόχος του να εξασφαλιστούν χρήσιμες και ενημερωμένες οδηγίες οι οποίες θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη και εφαρμογή νέων νομοθεσιών νομικής κατάθεσης.

νομικών αποθετηρίων, γ)να δημιουργηθεί ένα πιο αξιόπιστο πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ βιβλιοθηκών και εκδοτών-παραγωγών πληροφοριών-δημιουργών, δ)να ενισχυθεί η τήρηση κωδίκων δεοντολογίας και καλής πρακτικής, ε)να ξεπεραστούν οι περιορισμοί που θέτει η νομοθεσία πνευματικής ιδιοκτησίας, στ)να ισοσταθμιστούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και πρόσβασης στη γνώση.

Τα ζητήματα νομικής κατάθεσης σε κάθε χώρα είναι προτιμότερο να ρυθμίζονται από ένα ξεχωριστό και συγκεκριμένο νόμο, ο οποίος θα είναι ανεξάρτητος από την κατοχύρωση πνευματικών δικαιωμάτων. Στις διατάξεις της εν λόγω νομοθεσίας είναι σημαντικό να ορίζονται με σαφήνεια όλες οι προϋποθέσεις και διαδικασίες που απαιτεί η συλλογή, διατήρηση και μακροχρόνια πρόσβαση των δημοσιεύσεων καθώς και η υποχρέωση κατάθεσης όλων των δημοσιεύσεων, των νεώτερων εκδόσεων τους καθώς και οποιονδήποτε συνοδευτικών εγχειριδίων και λογισμικού που απαιτούνται για να είναι δυνατή η χρήση τους. Σε ότι αφορά τις on-line και τις δυναμικές ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις, συστήνεται να απαιτείται από τους εκδότες ή τους δημιουργούς, η αποστολή κατά τακτά χρονικά διαστήματα «στιγμιότυπων» αυτών των δημοσιεύσεων, οι οποίες όταν παύουν να είναι διαθέσιμες on-line, να κατατίθεται και η τελική έκδοσή τους.

Μέσω της νομοθεσίας νομικής κατάθεσης θα πρέπει να ξεπερνιούνται ζητήματα σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα. Ειδικότερα, δεδομένου ότι το ψηφιακό υλικό πρέπει να συλλεχθεί μέσω της μεταφόρτωσης από το πρότυπο σε έναν κεντρικό υπολογιστή (server), προκύπτει το ζήτημα της άδειας αναπαραγωγής του προστατευμένου έργου. Επομένως η νομοθεσία κατάθεσης είναι απαραίτητο να εξασφαλίζει τη νομοθετική άδεια αναπαραγωγής των εγγράφων για το σκοπό αυτό. Θα πρέπει επίσης να ορίζει ότι ο χώρος κατάθεσης έχοντας την κυριότητα του υλικού φορέα, έχει και το δικαίωμα να αποσύρει ή να καταστρέψει το υλικό, ιδίως όταν αυτό δεν χαρακτηρίζεται από σπανιότητα. Επιπλέον προκειμένου να καλυφτεί η ανάγκη δημιουργίας αντιγράφων για λόγους διατήρησης ή/και για μελλοντική χρήση είναι απαραίτητο στις διατάξεις να ορίζεται το δικαίωμα αναπαραγωγής για λόγους διατήρησης και αντίστοιχα να παρέχονται οι εγγυήσεις προστασίας των δικαιωμάτων των δημιουργών.

Σε ότι αφορά την αρμοδιότητα του χώρου κατάθεσης να παρέχει πρόσβαση στο υλικό, είναι αναγκαίες διατάξεις που θα δίνουν τη δυνατότητα άσκησης δικαιώματος δημοσίου δανεισμού, ηλεκτρονικής διάθεσης των έργων και φωτοτυπικής αναπαραγωγής, με τρόπο που να διασφαλίζονται και τα δικαιώματα των δημιουργών αλλά και τα δικαιώματα πρόσβασης στην πληροφορία. Η πρόσβαση ενδείκνυται να διευθετείται με ειδικές συμφωνίες, οι οποίες θα θέτουν όρους εξασφάλισης πρόσβασης για ερευνητικούς σκοπούς. Ενώ πλέον φαίνεται ότι οι βιβλιοθήκες κατάθεσης συμφωνούν με την άποψη ότι η πρόσβαση στο ηλεκτρονικό υλικό πρέπει να ελεγχθεί, οι παραγωγοί πληροφοριών ακόμα φοβούνται ότι μια νομική υποχρέωση να παρασχεθεί η πρόσβαση στο ηλεκτρονικό υλικό τους θα μπορούσε να διακινδυνεύσει τα εισοδήματά τους και να περιορίσει τη δυνατότητά ανταγωνισμού τους στη διεθνή αγορά πληροφοριών. Η αμοιβαία κατανόηση των ανησυχιών και των στόχων αμφοτέρων των συμβαλλόμενων μερών θα βοηθήσει στην επίλυση των ζητημάτων. Τέλος, επισημαίνεται ότι για να είναι αποτελεσματική μία τέτοια νομοθεσία θα πρέπει να προβλέπει διοικητικά πρόστιμα, η χρήση των οποίων ενδείκνυται να αποτελεί ύστατη λύση.

4. Ισχύον σύστημα κατάθεσης

Οι διατάξεις που ρυθμίζουν τη νομική κατάθεση διαφέρουν από χώρα σε χώρα και μπορεί να είναι περιέχονται σε αυτόνομα νομοθετικά κείμενα (legal deposit acts) ή να αποτελούν τμήμα νομοθεσιών που ρυθμίζουν ζητήματα πολιτισμού ή και εθνικών βιβλιοθηκών. Επιπροσθέτως ενώ στις περισσότερες χώρες η κατάθεση του έντυπου και του off-line υλικού επιβάλλεται από το νόμο, δεν ισχύει το ίδιο και για τις ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις. Καθώς τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται όλο και περισσότερο αντιληπτό ότι οι ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις αποτελούν σημαντικό τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε έθνους, πολλές χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, τροποποίησαν ή επέκτειναν τις νομοθεσίες ώστε να περιλαμβάνονται και οι ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις²¹. Επίσης επειδή σε ορισμένες χώρες οι νομοθετικές διατάξεις απαιτούν μόνο την κατάθεση των off-line δημοσιεύσεων, οι εθνικές βιβλιοθήκες μη μπορώντας να περιμένουν την επέκταση άρχισαν τις διαδικασίες συγκέντρωσης του on-line υλικού στηριζόμενες κυρίως σε συνεργασίες και εθελοντικούς κώδικες πρακτικής μεταξύ εκδοτών και αποθετηρίων.

Ετσι μέσω της νομικής κατάθεσης ή της εθελοντικής κατάθεσης και με την ενίσχυση πιλοτικών έργων δημιουργούνται ψηφιακά αποθετήρια και ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων συγκεντρώνεται και είναι προσιτός μέσω των ιστοσελίδων πολλών εθνικών βιβλιοθηκών. Στην Αυστραλία σε συνεργασία με τους εκδότες τέθηκε σε ισχύ ένα εθελοντικό σύστημα κατάθεσης των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων²². Στις ΗΠΑ, την ευθύνη για τη συλλογή του υλικού νομικής κατάθεσης έχει η Library of Congress (LC). Το US Copyright law ενώ περιλαμβάνει τη νομική κατάθεση των ψηφιακών έργων, τα οποία παράγονται και διανέμονται σε φυσικά μέσα, εν τούτοις δεν περιλαμβάνει έργα όπως οι βάσεις δεδομένων και οι δυναμικές ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις²³. Στον Καναδά στη νομική κατάθεση εμπίπτουν όλοι οι τύποι και τα μορφότυπα δημοσίευσης²⁴.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το σύστημα κατάθεσης διαφέρει μεταξύ των χωρών μελών. Στην Αυστρία, Γαλλία, Γερμανία, Σλοβακία, Σουηδία, Ελλάδα η κατάθεση των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων καλύπτεται από την ισχύουσα εθνική νομοθεσία. Στη Γαλλική νομοθεσία ορίζεται ως υποχρεωτική η κατάθεση όλων των δημοσιεύσεων²⁵ και η Bibliotheque national de France (Bnf) έχει ξεκινήσει από το

²¹ Στο δικτυακό τόπο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αυστραλίας (NLA) δημοσιεύονται πληροφορίες για το σύστημα νομικής κατάθεσης διαφόρων χωρών. Διαθέσιμο στο: <http://www.nla.gov.au/padi/topics/67.html>

²² Παρά τις αλλαγές στην νομοθεσία πνευματικής ιδιοκτησίας, δεν κατέστη μέχρι σήμερα δυνατή μία ενιαία νομοθεσία που να καλύπτει το χάσμα που δημιουργείται λόγω της ομοσπονδιακής νομοθεσίας κατάθεσης. Σύμφωνα με την Copyright Act 1968 και άλλους νόμους (state acts) ένα αντίτυπο κάθε εκδιδόμενου έργου στην Αυστραλία πρέπει να κατατίθεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη (NLA) καθώς και στη βιβλιοθήκη της αντίστοιχης πολιτείας. Βλέπε Legal Deposit of Australia. Διαθέσιμο στο <http://www.nla.gov.au/services/lddeposit.html>

²³ Mandatory Deposit of Copies or Phonorecords for the Library of Congress. Διαθέσιμο στο <http://www.copyright.gov/circs/circ07d.html>. Κατά τον Seadle με την αλλαγή του US Copyright law, η κατάθεση δεν αποτελεί πλέον προϋπόθεση προστασίας πνευματικού δικαιώματος. Εντούτοις οποιοσδήποτε επιθυμεί να ασκήσει δικαίωμα προστασίας πνευματικών δικαιωμάτων πρέπει να έχει καταχωρίσει το έργο του στο Copyright Office και να καταθέσει τα σχετικά αντίτυπα στην LC. Seadle, M.(2001) "Copyright in the networked world: digital legal deposit", Library Hi Tech vol. (19, 3, pp.299-303. Διαθέσιμο στο: <http://www.emeraldinsight.com/>

²⁴ Ενώ η αρχική νομοθεσία αφορούσε μόνο το έντυπο υλικό το 1965 επεκτάθηκε για να συμπεριλάβει τις σειρές, το 1969 τα φωνογραφήματα, το 1978 τα πακέτα πολυμέσων, το 1988 μικροφόρμες, το 1993 CD-ROMs και εγγραφές video, και το 1995 όλες τις ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις. Βλέπε: Legal Deposit: preserving Canada's published heritage. Διαθέσιμο στο : <http://www.collectionsanada.ca/6/25/s25-200-e.html>

²⁵ BnF Depot Legal Διαθέσιμο στο: <http://www.bnf.fr/pages/infopro/depotleg/depotleg.htm>

2001 διαδικασίες αρχειοθέτησης του Γαλλικού Ιστού, ακολουθώντας τη μέθοδο automating crawling.²⁶ Στη Γερμανία η νομοθεσία υποχρεώνει τους εκδότες να υποβάλουν αντίγραφα των δημοσιεύσεων τους στη Deutsche Bibliothek (DDB)²⁷, αλλά και σε άλλες βιβλιοθήκες καλύπτοντας και το ψηφιακό υλικό σε φυσικό σχήμα. Παρόλα αυτά ήδη από το 2002 βρίσκεται σε εξέλιξη η συλλογή του on-line υλικού. Στη Φινλανδία επίσης η νέα νομοθεσία νομικής κατάθεσης καλύπτει έντυπο αλλά και ελεύθερα προσβάσιμο ηλεκτρονικό υλικό καθώς και προγράμματα ραδιοφώνου και τηλεόρασης²⁸. Στην Ολλανδία, η κατάθεση έντυπων και ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων στηρίζεται σε εθελοντικές συμφωνίες. Με την υλοποίηση του προγράμματος Depot- van Nederlandse Electronische Publicaties (DNEP) η Koninklijke Bibliotheek ανέλαβε την πρωτοβουλία να συλλέξει τις ψηφιακές δημοσιεύσεις, υπογράφοντας συμφωνίες με σημαντικούς επιστημονικούς εκδότες και δημιουργώντας το ηλεκτρονικό αποθετήριο (e-Depot)²⁹. Αξιοσημείωτη προσπάθεια στήριξης του θεσμού της νομικής κατάθεσης γίνεται στο Ηνωμένο Βασίλειο. Οι συντονισμένες δράσεις της British Library (BL)³⁰, των υπολοίπων νομικών αποθετηρίων³¹, οι ενέργειες της Joint Information Systems Committee (JISC), της Joint Committee on Voluntary Deposit (JCVD) αλλά και άλλων οργανισμών³² ενίσχυσαν προσπάθειες και δημιούργησαν το πλαίσιο ώστε το 2003 να ψηφιστεί η legal deposit libraries Act³³. Με τη νομοθεσία αυτή διασφαλίζεται ότι οι ηλεκτρονικές και άλλες μη έντυπες δημοσιεύσεις στο εξής θα διασώζονται και θα αποτελούν μία σημαντική πηγή για τις μελλοντικές γενιές, τους ερευνητές και τους διανοούμενους.

Σε ότι αφορά την υπόλοιπη Ευρώπη, αξιόλογη δράση ανέπτυξαν οι Σκανδιναβικές χώρες. Σημειωτέον ότι η Νορβηγία, της οποίας η νομοθεσία αλλά και οι πρακτικές θεωρούνται από την ομάδα εργασίας του CDNL ως οι πλέον ενδεδειγμένες, την ευθύνη της συλλογής έχουν τρεις μεγάλες βιβλιοθήκες η κάθε μία εκ των οποίων συλλέγει, αρχειοθετεί και διατηρεί διαφορετικό υλικό³⁴. Στη Σουηδία επίσης παρά το γεγονός ότι ο νόμος κατάθεσης περιλαμβάνει όλα τα διαθέσιμα σε

²⁶Lupovici, Cr. (2005), "Web crawling. the Bibliotheque nationale de France experience". Conference IFLA 2005, OSLO Διαθέσιμο στο: <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/074e-Lupovici.pdf>

²⁷ The collection mandate of die Deutsche Bibliothek Διαθέσιμο στο: http://www.ddb.de/eng/wir/ueber_ddb/sammelaufr.htm Ο Kempf υποστηρίζει ότι λόγω του συστήματος βιβλιοθηκών της Γερμανίας, καθρέφτης της ομοσπονδιακής δομής της χώρας, η ευθύνη για την αποθήκευση και αρχειοθέτηση του υλικού στηρίζεται σε πολλούς κανονισμούς και νόμους τοπικούς ή εθνικούς. Σχετικά με τα ζητήματα που προκύπτουν στη Γερμανία και τις προτεινόμενες λύσεις βλέπε Kempf Kl., (2005) "Storage solutions in a co-operative library system: the case of Germany/Bavaria", Library Management Vol, 26 No. 1/2 , pp. 79-88 Διαθέσιμο στο www.emeraldinsight.com/0143-5124.htm

²⁸ Vattulainen, P. (2004) "National repository initiatives in Europe", Library Collections, Acquisitions, and Technical Services., Vol. 28 (1), pp. 39-50. Διαθέσιμο στο: <http://www.sciencedirect.com>

²⁹ Oltmans, E, Legal deposit of digital materials. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: (<http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000031/article.pdf>).

³⁰ Legal Deposit in the British Library., Διαθέσιμο στο: <http://www.bl.uk/about/policies/legaldeposit.html>

³¹ Συνολικά έξι αποθετήρια εξυπηρετούν τους σκοπούς νομικής κατάθεσης. Εκτός της BL τα υπόλοιπα πέντε αποθετήρια είναι: The University libraries of Cambridge and Oxford (Bodleian Library), the National Libraries of Scotland and Wales και η Library of Trinity College (Dublin) οι δραστηριότητες των οποίων τελούν υπό την υποστήριξη του Agency for the Legal Deposit Libraries Διαθέσιμο στο: <http://www.llgc.org.uk/cla/>

³² Ενδεικτικά αναφέρονται ο κώδικας: Code of practice for the voluntary deposit of non-print publications Διαθέσιμο στο: <http://www.bl.uk/about/policies/codeprac.html>. καθώς και η αναφορά: The impact of the extension of legal deposit to non-print publication (2002) Διαθέσιμο στο: <http://www.alpsp.org/2004pdfs/LegalDepositofNon-PrintPublications.pdf>

³³ Legal Deposit Libraries Act 2003. Διαθέσιμο στο: <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2003/30028--a.htm#1>

φυσικό σχήμα ηλεκτρονικά έγγραφα, η Βασιλική Βιβλιοθήκη της Σουηδίας (Kungliga Biblioteket), προχώρησε το έργο το Kulturarw3 με στόχο τη συλλογή, διατήρηση και διαθεσιμότητα των σουηδικών τεκμηρίων του διαδικτύου³⁵.

5. Η κατα νόμο κατάθεση στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ο θεσμός της νομικής κατάθεσης χρονολογείται από 1867(νόμος ΣΜΗ/1867)³⁶. Με μεταγενέστερη τροποποίηση αυτού από το νόμο ΓΧΛΖ/1910³⁷ γίνεται υποχρεωτική η κατάθεση δύο αντιτύπων κάθε έργου στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας (Ε.Β.Ε) και ενός αντιτύπου στη Βιβλιοθήκη της Βουλής καθώς και στην τυχόν υπάρχουσα δημοσία, ιδιωτική ή κοινοτική βιβλιοθήκη.

Η υποχρέωση κατάθεσης των ηλεκτρονικών εκδόσεων ορίζεται για πρώτη φορά στο άρθρο 1, παρ. 6α του νόμου 2557/24.12.97³⁸ «Θεσμοί, μέτρα και δράσεις πολιτιστικής ανάπτυξης»³⁹. Ο νόμος του 1997 καθώς και οι προγενέστεροι τροποποιήθηκαν από τον ισχύοντα νόμο 3149/2003 «Εθνική βιβλιοθήκη, Δημόσιες βιβλιοθήκες και άλλες διατάξεις»⁴⁰ σύμφωνα με τον οποίο: α) Στο υλικό που συλλέγει η Ε.Β.Ε εμπίπτει κάθε αντικείμενο που δημιουργείται για να αποθηκεύσει ή να μεταφέρει, με οποιοδήποτε μέσο, πληροφορίες σε χειρόγραφο, έντυπη, γραφική, ψηφιακή, οπτική, ακουστική ή οποιαδήποτε άλλη δυνατή μορφή. β) Η υποχρέωση κατάθεσης αφορά όχι μόνο το υλικό που παράγεται στην Ελλάδα αλλά και υλικό που παράγεται στο εξωτερικό, και συνδέεται ή έχει συνάφεια με τους ανθρώπους, τη χώρα, τις παραδόσεις και τον πολιτισμό της Ελλάδας σε οποιαδήποτε γλώσσα και μορφή και αν βρίσκεται. γ) Οι εκδότες ή οι συγγραφείς, υποχρεούνται να καταθέτουν δύο αντίτυπα κάθε είδους εντύπων που εκδίδουν στην Ε.Β.Ε. και δύο στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. δ) Οι οπτικοακουστικές και οι ηλεκτρονικές εκδόσεις σε φυσική μορφή, καθώς και οι ηλεκτρονικές εκδόσεις σε μορφή προσβάσιμη μέσω του διαδικτύου, κατατίθενται σε ένα αντίτυπο. ε) Αν υπάρχει κοινή και πολυτελής έκδοση, η υποχρέωση για κατάθεση στην Ε.Β.Ε. και στη Βιβλιοθήκη της Βουλής αφορά ένα αντίτυπο της κοινής και ένα της πολυτελούς έκδοσης. Οι διατάξεις εφαρμόζονται αναλόγως και για την κατάθεση σε Δημόσια Βιβλιοθήκη παντός εν γένει υλικού που παράγεται στην έδρα κάθε Δημόσιας Βιβλιοθήκης ή στην έδρα ή την περιοχή κάθε Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης. Οι αναγκαίες λεπτομέρειες που αφορούν την κατάθεση αντιτύπων στη Βιβλιοθήκη της Βουλής ή στην Ε.Β.Ε. και τις Δημόσιες

³⁴ ACT No. 32 of 9 June 1989 relating to The legal Deposit of Generally available documents

Διαθέσιμο στο: http://www.nb.no/fag/for_utgjevarar_og_trykkeri/pliktavlevering/legal_deposit

³⁵ Για τη συλλογή των ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων χρησιμοποιήθηκε η προσέγγιση “web harvesting” με στόχο να συγκεντρωθεί αρχικά όσο το δυνατόν περισσότερο υλικό και στη συνέχεια να γίνει ποιοτική επιλογή αυτού. Με ειδικό διάταγμα της σουηδικής κυβέρνησης το 2002, εξουσιοδοτήθηκε η Βασιλική Βιβλιοθήκη να συλλέξει τις σουηδικές ιστοσελίδες του διαδικτύου και να επιτρέψει την δημόσια πρόσβαση στα αρχεία μέσω των εγκαταστάσεων της βιβλιοθήκης. Βλέπε Preserving Access to Digital Information . Διαθέσιμο στο <http://www.nla.gov.au/padi/topics/67.html> καθώς και Arvidson, Allan (2000), “The Kulturarw3 Project - The Royal Swedish Web Archiw3e - An example of "complete" collection of web pages” Conference IFLA, Jerusalem

Διαθέσιμο στο: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/154-157e.htm>

³⁶ Εφημερίς της Κυβερνήσεως 1867 σ. 787

³⁷ Ν. ΓΧΛΖ/1910 (υπ. Αριθ. 3637) (ΦΕΚ 106Α) «Περί τροποποίησης διατάξεων τινών του νόμου ΣΜΗ ‘περί Εθνικής Βιβλιοθήκης και εφαρμογής αυτού εις την Βιβλιοθήκην της Βουλής και λοιπών δημοσίων ή ιδιωτικών βιβλιοθηκών’».

³⁸ ΦΕΚ Α. 271 /1997

³⁹ Στο άρθρο 1 παρ. 6 ορίζεται η κατάθεση τεσσάρων αντιτύπων κάθε είδους εντύπου στη Ε.Β.Ε. από τα οποία τα δύο για την Ε.Β.Ε, το ένα για τη Βιβλιοθήκη της Βουλής και το ένα για το Ε.ΚΕ.ΒΙ. Η υποχρέωση κατάθεσης αφορά και τις ηλεκτρονικές εκδόσεις.

⁴⁰ ΦΕΚ Α. 141 /2003.

Βιβλιοθήκες αντίστοιχα ορίζονται με απόφαση του Προέδρου της Βουλής ή του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Με απόφαση των ιδίων οργάνων καθορίζονται επίσης και τα σχετικά με την κατάθεση και τη χρήση των οπτικοακουστικών και των ηλεκτρονικών εκδόσεων στη Βιβλιοθήκη της Βουλής ή την Ε.Β.Ε. αντίστοιχα (Άρθρο. 12, Παρ. 7β). Επίσης σύμφωνα με την παρ.10 του άρθρου 12 μπορεί να κατατίθεται στην Ε.Β.Ε και υλικό το οποίο δεν έχει εκδοθεί αλλά είναι σε κατάλληλη φυσική μορφή και έχει αυτοτέλεια.

Στην Ε.Β.Ε και τη Βιβλιοθήκη της Βουλής η διαδικασία της κατάθεσης των έντυπων δημοσιεύσεων συνεχίζεται παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερη υποστήριξη από την πλευρά των δημιουργών ή των εκδοτών. Σύμφωνα με στοιχεία της Ε.Β.Ε το έτος 2004 κατατέθηκαν συνολικά 10.376 μονογραφίες σε έντυπη μορφή⁴¹. Τα τελευταία χρόνια καταβάλλεται προσπάθεια συλλογής και μέρος του ηλεκτρονικού υλικού (off-line δημοσιεύσεις σε μορφή CD-ROM, DVD-ROM, cassettes και videotapes). Σε ότι αφορά τη συλλογή των on-line ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων και παρά τη θετική θέση της διοίκησης της Ε.Β.Ε καθώς και της Βιβλιοθήκης της Βουλής, ακόμα δεν έχουν προχωρήσει οι διαδικασίες συλλογής, κι αυτό γιατί πρωτίστως απαιτείται η επίλυση κυρίως τεχνικών αλλά και οργανωτικών, οικονομικών και νομικών ζητημάτων. Στην ιστοσελίδα της Ε.Β.Ε⁴² υπάρχει κανονισμός λειτουργίας για την κατά νόμο κατάθεση και υπηρεσία ενημέρωσης των εκδοτών σε σχέση με τις υποχρεώσεις τους. Σύμφωνα με τον κανονισμό: α) η κατάθεση αποδεικνύει το χρόνο κατάθεσης του συγκεκριμένου υλικού και δεν έχει σχέση με κατοχύρωση πνευματικής ιδιοκτησίας⁴³, β) η κατάθεση πρέπει να γίνεται ένα μήνα πριν από την κυκλοφορία του εντύπου, ενώ η κατάθεση εφημερίδων και περιοδικών εκδόσεων ανεξαρτήτως μορφής πρέπει να γίνεται σε ένα μήνα από την κυκλοφορία του εντύπου. Επιπλέον η μη κατάθεση αντιτύπων στην Ε.Β.Ε, τις Δημόσιες Βιβλιοθήκες ή τη Βιβλιοθήκη της Βουλής τιμωρείται με πρόστιμο, το οποίο εισπράττεται από την οικεία βιβλιοθήκη σύμφωνα με τον Κώδικα Εισπράξεως Δημοσίων Εσόδων.

Τέλος θα πρέπει να αναφερθούν δύο παράλληλα μέτρα προς την κατεύθυνση συγκρότησης ολοκληρωμένου εθνικού αρχείου πολιτιστικής κληρονομιάς. Το πρώτο αφορά τη συγκρότηση εθνικού αρχείου διδακτορικών διατριβών την ευθύνη του οποίου έχει το ΕΚΤ (άρθρο 79 παρ. 15 του νόμο 1566/1985) ενώ το δεύτερο αφορά τη σύσταση Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου για τη διατήρηση και διαφύλαξη της οπτικοακουστικής κληρονομιάς (2005). Σχετικά με τη Σύσταση Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου παραμένουν αδιευκρίνιστα και προς επίλυση ζητήματα τα οποία αφορούν κυρίως το χαρακτήρα του φορέα και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας⁴⁴.

Αντί επιλόγου

Η ανάγκη καταγραφής, διατήρησης και διάθεσης της γνώσης παραμένει, ακόμα κι αν τα μέσα ή οι φορείς πληροφοριών αλλάζουν. Καθώς ο καιρός περνάει

⁴¹ Τα στοιχεία δόθηκαν από το Γραφείο Νομικής Κατάθεσης της Ε.Β.Ε το Νοέμβριο του 2005.

⁴² Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Κανονισμός λειτουργίας της κατά νόμο κατάθεσης. Διαθέσιμο στο: <http://www.nlg.gr/kankatath.htm>

⁴³ Παρά την επικύρωση από τη χώρα μας της Συνθήκης Βέρνης, η υποχρέωση κατάθεσης ως τυπικής διαδικασίας κατοχύρωσης πνευματικών δικαιωμάτων άργησε πολύ να καταργηθεί (2003).

⁴⁴ Προβληματισμοί σχετικά με το νομοσχέδιο για τη σύσταση Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου έχουν αναπτυχθεί από τη Ελληνική Αρχαική Εταιρεία . Διαθέσιμο στο:

http://www.eae.org.gr/comt1_Int_audiov_EOA-01.html

και σημαντικού ενδιαφέροντος και πολιτιστικής αξίας on-line και off-line έγγραφα χάνονται, επιβάλλεται η καθιέρωση θεσμών καθώς και τεκμηριωμένων πολιτικών συλλογής και διατήρησης των νέων τύπων δημοσιεύσεων.

Η συλλογή και διατήρηση της πολιτιστικής και διανοητικής κληρονομιάς ενός έθνους είναι πρωτίστως θέμα δημοσίου ενδιαφέροντος και ευθύνη του κράτους. Η νομοθετική ρύθμιση, η αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας, η ανάπτυξη και υιοθέτηση κοινών προτύπων, η ύπαρξη της κατάλληλης υλικοτεχνικής υποδομής, η ενημέρωση των δημιουργών και των παραγωγών πληροφοριών, η συνεργασία των φορέων, η ανάπτυξη κωδίκων καλής πρακτικής, αποτελούν ορισμένα μέτρα για την επίλυση ζητημάτων που προκύπτουν.

Τη συγκρότηση και διατήρηση του εθνικού αρχείου δεν είναι απαραίτητο να την αναλάβει μία μόνο βιβλιοθήκη ή ένας οργανισμός. Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι παρόμοια έργα απαιτούν υποστήριξη από τους θεσμούς, συνεργατική προσέγγιση από τα αποθετήρια κατάθεσης και συντονισμό από ενιαίο όργανο. Επιπλέον, επιβεβλημένη θεωρείται και η συνεργασία με νομικούς, έκδοτες-παραγωγούς και δημιουργούς. Καθοριστικός στην προσπάθεια αυτή θα πρέπει να είναι ο ρόλος της Ε.Β.Ε, η οποία σημειωτέον επιβάλλεται να ενισχυθεί από τις υπάρχουσες δομές, ώστε να προβεί στη σύσταση σχετικής ομάδας εργασίας που θα μελετήσει τα ζητήματα και θα προτείνει ενδεδειγμένες ενέργειες και λύσεις. Τέλος επιβάλλεται τα αποτελέσματα της ομάδας εργασίας να προωθηθούν στα αρμόδια κυβερνητικά όργανα (Πρόεδρο της Βουλής ή Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων), ώστε να καθοριστούν τα σχετικά με την κατάθεση και τη χρήση των οπτικοακουστικών και των ηλεκτρονικών εκδόσεων, όπως άλλωστε προβλέπεται και από το νόμο 3149/2003.